

Az állam és az egyházak viszonya a kiépülő kádári diktatúrában- az MSZMP jegyzőkönyveinek tükrében

Előszó

A szovjet szuronyok, még inkább tankok hátán kiépülő kádári diktatúra elsődleges ellenségének tekintette a történelmi egyházakat. Az egyik legfontosabb dokumentum megfogalmazásában: „Lényegében politikai harc az egyház politikai tömegbefolyása ellen nem folyik. Nagyon sok helyen összekeverik a klerikális reakció elleni politikai harcot a világnézeti ideológiai harccal. A klerikális reakció politikai ellenségünk, mert a munkáshatalom ellen tör, olyan politikát képvisel és terjeszt, amely közvetlenül vagy közvetve állami és társadalmi rendünk megdöntésére irányul. A klerikális reakció elleni politikai harc lényegében azonos a szocialista államunk minden politikai ellenségével folytatott harccal.”¹

Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követően a kádári diktatúra minden eszközzel törekedett arra, hogy hatalmát megszilárdítsa és a fenyegetést jelentő társadalmi tényezőket kiiktassa. Az alábbi összefoglalás arra tesz kísérletet, hogy bemutassa milyen eszközökkel, módszerekkel és manipulációkkal érte el célját, hogy totális befolyást nyerjen az egyházak felett. Az egyházak szervezeti átalakítása, a kulcspozíciók elfoglalása, a papnevelő intézmények befolyás alá vetése és a Vatikántól illetve a külföldi egyházi szervezetektől való elszigetelés mentén folyt a hatalom harca a „reakció” ellen. Kádár János az MSZMP első titkára így fogalmazta ezt meg 1958-ban: „Meg kell értetni, hogy mi a klerikalizmus ellen tüsszel, vassal, golyószóróval és börtönnel is harcolunk, mert nálunk nem klerikális tehát papi uralom van, hanem munkás- paraszt uralom.”²

A manipuláció eszközrendszere, a békepapi mozgalom újjászervezése is döntő fontosságú volt: „Az egyházon belül is folyják harc az egyházi reakció ellen. Az **egyházak vezetői**

1 MNL OL MKS 288.f. 5/82. óe. 73- 75. o.

2 Kahler Frigyes: II/5-ös történelmi olvasókönyv 5. Adalékok az egyházüldözés történetéhez 1958-1959 / Kairosz Kiadó, 2007. Budapest/

politikailag lépjenek fel az állami és az egyházi törvényeknek megfelelően a reakciós egyházi személyekkel szemben.”³

A korábbi történelmi helyzethez képest a kádári diktatúrának a forradalom következményeivel is számolnia kellett, ezt az egyik legfontosabb, összegző dokumentum így fogalmazta meg: „Meg kell azonban állapítani, hogy az egyházi reakció nem semmisült meg és még nem szenvedett döntő vereséget. Az egyházi reakció háttérbe szorult, de befolyása jelentősebb volt, mint ahogy láttuk és ahogy ellene folyt a harc. Ezt leginkább az bizonyítja, hogy az ellenforradalom alatt nagyon gyorsan talpra ugrott és megragadta az egyházi kulcspozíciókat, amelyeknek birtokában megkísérelte az egyházat az ellenforradalom szolgálatába állítani. Az ellenforradalom alatt az egyházi reakciónak nem volt elég ideje ahhoz, hogy támadását teljes egészében kibontakoztassa és az egyházakat egyházpolitikai és vallási kérdésekben mozgósítsa az ellenforradalom mellett. Fokozódott azonban az egyházi reakció támadása állami és társadalmi rendünk ellen az ellenforradalom fegyveres leverése után.”⁴

A feldolgozott MSZMP jegyzőkönyvekből rekonstruálható történet máig ható következményekkel jár. Hamvas Béla láthatatlan történetéről beszél, itt a szigorúan bizalmas történet olvasható, mert minden jelentés, feljegyzés, határozat és jegyzőkönyv nekünk szól. Unokáknak, túlélőknek, mártíroknak. Összefoglalás és mégis több, mert a személyiségünk a rálátás mélységéből ered, ha a múlt tudatosodik, akkor mi is érettebbé válhatunk. Az egyházaink erkölcsöt, etikát, de főképpen a hitet közvetítették ezredéven át, felmutatva kálváriájukat és esendőségüket, megtették már és mi is bejárhatjuk a végigjárt utat.

Az összeállításnak fontos szempontja az egyházi sajtó és a kommunista hatalom viszonyának bemutatása. Különös hangsúlyt kapott a szerkesztőségek, folyóiratok és lapok helyzete. A korábban virágzó katolikus és protestáns kiadók és szellemi műhelyek pusztulástörténete.

A célt ezen a területen így fogalmazza meg a korábban idézett állásfoglalás: „Abból kell kiindulni, hogy amilyen mértékben terjed a dialektikus materialista világnézet, ugyanolyan mértékben szorulnak háttérbe a különböző más világnézetek, közöttük a vallásos világnézet is. Tehát mindenképp előtt, a dialektikus materialista világnézet terjesztésével, természettudományos ismeretterjesztő előadásokkal, továbbá iskolákon, kiállításokon, rádión, filmekben, színházon stb. keresztül propagáljuk a mi ideológiánkat. Meg kell magyaráznunk a vallásos tömegeknek, hogy a mi ideológiánk az egyedüli tudományos és haladó világnézet, hogy ez a világnézet a jobb életért, a szocializmusért folytatott harc fegyvere.”⁵

Szentkuthy Miklós író, amikor arról kérdezték, hogy melyik korban szeretne élni azt válaszolta, hogy most a 20. században, mert szembe szeretnék nézni az ördöggel és a pofájába röhögni.

3 Uo.

4 MNL OL MKS 288.f. 5/82. óe. 73- 75. o.

5 Uo.

Az MSZMP Intéző Bizottság 1956. november 21-i ülése⁶

A jegyzőkönyvben rögzített napirend szerint az utolsó megtárgyalandó témakörben szerepeltek a médiára vonatkozó irányelvek:

„4./ Különfélék.

- a./ Javaslat az ifjúsági napi lapra,
- b./ Javaslat a párt elméleti folyóiratára...”⁷

A következő határozatot fogalmazták meg:

„ 1./ Semmiféle lapot addig nem engedélyezünk, amíg az Intéző Bizottság nem dönt az egész sajtó kérdésében, milyen újságok és mennyi lesz.

2./ A Szabad Föld megindulhat.

3./ Szirmai elvtárs a Magyar Nemzetet megindítani nem tudja, mert az szorosan összefügg a kormány rekonstrukcióval és egyebekkel. Déli lapot megindítani pedig most nem időszerű.

b./ párt elméleti folyóiratára.

Intéző Bizottság leveszi napirendről, később visszatér rá.”⁸

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottság 1956. november 23-i ülése

Az Intéző Bizottság megerősítette a korábbi határozatait, többek között:

„hogy a jelenlegi lapokon kívül egyenlőre több lap ne jelenjen meg.”⁹

Továbbá fontos döntést hozott:

„ 6. / Különfélék:

A Miniszter Tanács Tájékoztatási és Sajtó Irodáját meg kell szervezni. Vezetője: Szirmai István elvtárs legyen. Hozzá tartozzon a sajtó és rádió irányítása. /M.T. I. is állami megbízással.”¹⁰

Az MSZMP Intéző Bizottság 1956. december 23-án tartott ülése

A jegyzőkönyv tanúsága szerint az ülés egyik fontos napirendi pontja volt Hruscsov elvtárs levelének ismertetése: „a nemzetközi kommunista elméleti folyóirat létrehozásáról.”¹¹

A válasszal Kiss Károly elvtársat bízták meg.

A továbbiakban a fő téma az a vita volt, amit a kormány- nyilatkozat legfőbb téziseiről folytattak. Ebben a XI. tézis:

⁶ A jegyzőkönyveket szó szerint idézem, a helyesírási hibákkal egyetemben. MM

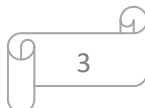
⁷ MNL OL MKS 288.f. 5/3. őe. 1. o.

⁸ MNL OL MKS 288.f. 5/3. őe. 16. o.

⁹ MNL OL MKS 288.f. 5/4. őe. 19. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ MNL OL MKS 288.f. 5/10. őe. 2. o.

„Az állam és az egyház viszonya.

Kádár János elvtárs: Be kell venni, hogy egyrészt a munkás-paraszt kormány kijelenti, eleget tesz mindazoknak a megállapodásoknak, amit az állam és az egyház képviselői kötöttek, másrészt elvárja, hogy az egyház is tegyen meg mindent ennek érdekében. Legyen benne a válás-szabadság.

Kállai Gyula elvtárs: Javasolom bevenni, hogy a felmerülő problémákat továbbra is tárgyalások útján oldjuk meg.”¹²

A vitát követően megfogalmazásra került: *A Forradalmi Munkás- Paraszt Kormány nyilatkozata a legfontosabb feladatokról*,¹³ ebben a vitában elhangzottak szerepelnek újra az állam és egyház viszonyáról. Kiegészítve: „Az iskolákban teljes mértékben biztosítja a fakultatív hitoktatást. Az állam és az egyház viszonyában a felmerülő esetleges problémákat tárgyalások és kölcsönös megegyezések útján kívánja rendezni.”¹⁴

Az MSZMP Intéző Bizottság 1957. március 05-i ülése

A napirend első pontja egy előterjesztés volt az egyházpolitikai kérdések rendezésére.

Előadója: Horváth János¹⁵ elvtárs. Az előterjesztéshez később többen hozzászóltak: Nógrádi Sándor, Biszku Béla, Nemes Dezső, Apró Antal, Marosán György, Somogyi Miklós, Kállai Gyula,¹⁶Fehér Lajos, Fock Jenő, Münnich Ferenc.

12 MNL OL MKS 288.f. 5/10. öe. 6. o.

13 Uo.

14 Uo. 15. o.

15 Horváth János (1921. október 4. Kispest– 1988. április 22. Budapest) Szociáldemokrata ifjúmunkásként 1936- ban kapcsolódott be a munkásmozgalomba, 1939-ben lett az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja tagja. 1942-ben az első félévet a Margit körüli börtönben töltötte munkásmozgalmi szervezkedés miatt. 1942 októbertől Debrecenben, Nyíregyházán, Kassán és Aradon frontszolgálatos katona volt. 1944. november 3-án fegyvert, kézigranátokat magához véve megszökött, és Kőbányán többedmagával partizáncsoportot szervezett. A Vörös Hadsereg megjelenéséig több partizánakcióban vett részt. 1945 elején a Magyar Kommunista Párt központja szervezési osztályán dolgozott. 1945. áprilistól a Sopron megyei pártbizottság titkára. Az 1945. június 24-én megtartott választói gyűlésen delegálták képviselőnek az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1946-tól a Veszprém megyei pártbizottság titkára. 1947-től a Baranya megyei pártbizottság szervezőtitkára. 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja központjában dolgozott a szervezési osztályon, 1949–1950 között a Vasútpolitikai Osztály vezetője. 1951. június–1959. június 2. között dolgozott az Állami Egyházügyi Hivatalban. Elnökhelyettes 1951-ben, elnök 1959. június 2-ig.

16 Kállai Gyula (1910. június 1. Berettyóújfalu, Bihar vármegye – 1996. március 12. Budapest) A keményvonalasok egyik prominenseként 1957. februárban beválasztották a KB akkor felállított Titkárságába, ideológiai és kulturális KB-titkárként ő felügyelte a KB Agitációs és Propaganda Osztályát, a Tudományos és Kulturális Osztályt és a Népszabadság szerkesztőségét (valamint a Csongrád, a Hajdú-Bihar és a Szabolcs-Szatmár megyei pártbizottságot), ezen kívül 1957. márciustól művelődésügyi, 1958. januártól államminiszterként a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának is tagja volt. 1957. március 5-én a párt egyházpolitikáját és az egyházak elleni megtorlás irányait megvitató IIB- ülésen az egyházak elleni keményebb fellépést sürgette. 1958–1961 között ő töltötte be az MSZMP elméleti folyóiratának, a Társadalmi Szemlének a főszerkesztői tisztét, 1958. januárban – 1945 előtti szerepére és kapcsolatrendszerére való tekintettel – megválasztották a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökének, 1958. novemberből pedig újra országgyűlési képviselő volt. 1959. decemberben az MSZMP VII. kongresszusán (a számozásnál a folytonosságra utalva figyelembe vették a KMP, az MKP és az MDP

„Horváth János elvtárs: Kiegészítésül az alábbiakat szeretném elmondani: A püspöki kar mai konferenciáján a reakciós püspökök igen agresszívan és erőteljesen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a békepapok megvédését nem támogatják, hogy a püspöki kar részéről most kell folytatni a harcot és a merev álláspontot, mert a kormány most nem tudja visszaszorítani a mesterkedéseiket. Grössz¹⁷ érsek fellépése és álláspontja nem túlságosan érvényesül mert a reakciós püspökök rá is rossz hatással vannak, és most a reakciós erők vannak előtérben. Javaslatokkal kapcsolatban: A javaslatokat illetően ez az elgondolásunk, hogy egyrészt szigorú és erélyes rendszabályok történjenek azokban a kérdésekben, ami a katolikus egyházat illet, másrészt a javaslatoknak azok a pontjai, melyek engedményeket jelentenek olyanok, melyek nem egyházkormányzati problémákra, hanem inkább a vallásos tömegeket érintő problémákra vonatkoznak.”¹⁸

Az előterjesztés vitájában középpontba került Grósz József kalocsai érsek személye:

„Apró Antal elvtárs: Grösszel mikor beszéltek, hogyan vélekedik a mostani helyzetről, nem mutat-e olyan szándékot, hogy együtt akar működni velünk? Vagy feltételezető - e, hogy nyilvánossabban is hajlandó volna fellépni? (...)

Horváth János elvtárs: Mindszenthyre¹⁹ vonatkozóan nem tudok sokat, ő már kétizben megpróbálkozott, hogy Romába utazhasson, ezt a pápa megtiltotta. Azóta olyan rendeletet hozott a pápa, hogy gondoskodtak helyettesítéséről, tehát ma már a Vatikán sem ismeri el, mint egyházkormányzati tényezőt. Ha egy ilyen nyilatkozat, melyet most javasolunk, megjelenne, akkor eltávozna külföldre és számunkra ez lenne a legjobb megoldás. Amit esetleg kiabálni tud rólunk, azt már úgyis tudják, újat mondani nem tud. Grösszel ma beszéltem a püspöki kar konferenciája után. Ő álláspontját illetően nem változott, akarna a kormánnyal együttműködni, de meglehetősen befolyásolható és most a reakciós püspökök részéről igenerős befolyás alatt áll és egyedül nem mer kiállni. A mai konferencián olyan értelmű felszólalás hangzott el - amit egyébként nem fogadtak el - hogy a püspöki kar egységét meg kell teremteni a püspökök a kartól függetlenül ne lépjenek fel.”²⁰

A hozzászólások során volt, aki sokkal radikálisabban fogalmazott a problémákkal kapcsolatban: „Marosán György²¹ elvtárs: A javaslatokkal egyetértek, de el kell dönteni:

kongresszusait is) kimaradt a KB Titkárságából, s 1960. januárban a Minisztertanács első elnökhelyettesévé, 1961. júliusban elnökhelyettesévé nevezték ki.

17 Helyesen Grósz. Grósz József (1887- 1961) kalocsai érsek. Eltávolításának körülményeiről: Kálmán Peregrin: Dokumentumok Grósz József kalocsai érsek hagyatékából 1956- 1957 /Szent István Társulat- Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2011/ 696 o.

18 MNL OL MKS 288.f. 5/17. öe. 10. o.

19 Helyesen: Mindszenty. Mindszenty József (1892–1975) Magyarország utolsó hercegprímása, bíboros, esztergomi érsek. Mint zalaegerszegi apátplébános egy negyedszázadon át a város és egész Zala megye lelkipásztorkodását, egyházi intézményeit felvirágoztatta. Forrásművek: Mindszenty József: Emlékirataim /Helikon, 2015/ 664 o.; Somorjai Ádám OSB- Zinner Tibor: Szeizmográf a Szabadság téren- Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminiszterével 1956- 1971 /Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2010/ 344 o.; Somorjai Ádám OSB- Zimmer Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. /Magyar Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008/

20 MNL OL MKS 288.f. 5/17. öe. 11- 12. o.

21 Marosán György (1908. május 15. Hosszúpályi, Bihar vármegye – 1992. december 20. Budapest) 1948 júniusában a Magyar Dolgozók Pártját életre hívó egyesülési kongresszuson bekerült a Központi Vezetőségbe, a PB-be, a Szervező Bizottságba és a Titkárságba, valamint ő

elérkezett-e az ideje, hogy támadásba mentjünk az egyházakkal, főképpen a katolikus egyházzal szemben.(...) Úgy látom, hogy erről a kérdésről előbb-utóbb beszélni kell. Eddig csak azért nem nyultunk ehhez a kérdéshez, mert sok más probléma kötötte le a kormány kezét. Ezt az időt az egyházak felhasználták arra, hogy különböző akciókat tegyenek. Már mi is tettünk bizonyos ellenlépést, pl. miniszteri biztosokat küldtünk egyes megyékbe, megvontuk más megyéknél az anyagi juttatásokat, aminek a hatása később jelentkezik majd. Az egyházakat főképpen az anyagi kérdésnél lehet megfogni. Átmenetileg biztos, hogy a saját tömegeiken keresztül ezt biztosítani tudják, de végső soron a kormány támogatása nélkül nem tudnak megenni. (...) Grósszel kapcsolatban: úgy fog felénk hajlani, amilyen határozott fellépést fog tapasztalni nem a püspöki karnál, hanem kint. Gróssz tudja, hogy egyetlen ember, aki a püspöki kar vezetője lehet nemcsak most, hanem perspektívában is. Más figurát az egyházi vezetők között nem lehet találni. Helyes, hogy most mi próbáljuk befolyásolni.

A Mindszenty-kérdést hiába próbáljuk mi vitatni, amíg Róma nem dönt.”²²

A vitában mindenki hozzászólt a fontos tételhez, miszerint: „elérkezett-e az idő, hogy az egyházi reakcióval szembenézzünk.” Kállai Gyula szerint: „A javaslati résszel szeretnék foglalkozni. (...) Ha tehát a javaslatnak vannak hibái, azok két dologban leledzenek:

1./a sorrendet nem is próbálta megállapítani a javaslatoknál, 2./ minden egyházzal szemben lényegében azonos eszközöket, azonos módszert javasol, a katolikus egyházzal szemben is. Régen is a katolikus egyház volt a leöntőbb, ő a legerősebb fészke Magyarországon az egyházi reakciónak. Ez ellen kell tehát elsősorban fellépni, a többi egyházakkal pedig próbáljunk megegyezni a régi alapokon és felhasználni ezeket a katolikus egyházzal szemben.”²³

A régi, római módszer: oszd meg és uralkodj! Természetesen fokozatosan érvényes az elv a médiára vonatkozólag: „Az egyházakat a lap engedélyezések ügyében sem lehet egyformán kezelni. A református, az evangélikus egyházak részére a lapot engedélyezni kell, de a katolikus egyház részére nem. Meg kell mondani a püspöki karnak, hogy lássák be, ez a helyzet, most lapról szó sem lehet.”- fejtette ki Kállai Gyula.

A fő motívum azonban újra visszatért a vitában: „Fock Jenő²⁴elvtárs: Véleményem szerint elérkezett az ideje, hogy megkezdjük az egyházi reakció elleni harcot. A Központi Vezetőség

lett a párt harmadik főtitkárhelyettese (ebben a tisztségében 1950 májusától az MDP KV Adminisztratív Osztályát felügyelte). 1948 augusztusában az MDP nagy-budapesti titkárává is megválasztották. 1957 februárjában az IKB akkor felállított Titkárságában az adminisztratív titkár teendőit is elvállalta, mintegy Kádár helyetteseként dolgozott. 1957. április 30-án megbízták a budapesti pártbizottság vezetésével. A forradalom résztvevői ellen könyörtelen fellépést követelő, uszító, demagóg beszédeivel a megtorló kommunista hatalom egyik jelképévé vált. Több alkalommal magának vindikálta a szovjet csapatok behívását. 1958. novemberben ismét országgyűlési képviselő, 1960. januárban – az államminiszteri székből való távozásakor – a kollektív államfői testület, az Elnöki Tanács tagja, 1961. októberben helyettes elnöke lett. 1957 és 1962 között tagja volt a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökségének és a Fővárosi Tanácsnak is.

22 Uo.

23 MNL OL MKS 288.f. 5/17. öe. 13. o.

24 Fock Jenő (1916. május 17. Kispest – 2001. május 22. Budapest) Az 1957. júniusi pártértekezleten bekerült a Politikai Bizottságba. 1958 és 1985 között egy ciklus (1967–1971) kihagyásával országgyűlési képviselő is volt. Gazdaságpolitikai KB-titkárként ő felügyelte a KB államgazdasági, ipari és közlekedési, valamint mezőgazdasági osztályát, illetve a Borsod-Abaúj-Zemplén, a Fejér, a Győr-Sopron, a

ülésén úgy vetődött fel ez a kérdés, hogy benne legyen-e a kormány nyilatkozatába, helyes volt az állásfoglalás akkor, hogy ne. Annak viszont feltétlen elérkezett az ideje, hogy párthatározatként állami szervezetben ennek alapján dolgozzanak. Az ütemet külön meg kell beszélni. (...) többé- kevésbé együtt kell mennie a megszorító intézkedéseknek az engedményekkel. A 7. ponttal kapcsolatban; nem tartom helyesnek úgy határozni, hogy kb. 15- 20 reakciós papot le kell tartóztatni. Tartóztassunk le annyit, amennyire szükség van,- de nem szabad számokat mondani. (...)

Nógrádi Sándor²⁵elvtárs: Egyetértek Kállai elvtárral. Szerintem elérkezett az ideje, hogy támadásba menjünk át. Ezzel tovább már nem várhatunk, a harcot ők kezdték meg, a támadást ők vezetik és akkor is, ha nekünk kormányrendelettel sikerült a fakultatív hitoktatás terén bizonyos időleges visszaszorítást elérni, a katolikus egyház reakciós körei támadásban vannak. (...) A letartóztatásokat ne csináljuk tömegesen, mert akkor a tömegeket félemlítjük meg. Ott kell elsősorban letartóztatásokat eszközölni, ahol erős a reakció.”²⁶

A vita alapjául szolgáló dokumentum: *Előterjesztés, néhány egyházpolitikai kérdés rendezésére*,²⁷ a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatala jegyezte, 1957. március elsejével. Aláírója Horváth János, sorszáma: 0011-3/1957/ Eln.

Rendkívül fontos mérőföldkő a kommunista állam és a hazai egyházak viszonyában. Az elemzett jegyzőkönyv azonban magánál a rendeletnél sokkal részletesebb képet ad arról a folyamatról, ami a diktatúra belső működését adja. Az elfogadott szövegből egy pontot idézek: (12/ b.), amely, érzékelteti a különbséget a megfogalmazás és a végső szándék, cél között: „Az Új Ember című katolikus hetilap, a Vigilia c. katolikus folyóirat, az Út c. református hetilap, a Református Egyház c. félhavi lelké szi folyóirat, a Hungarin Church Press c. angol-francia-német nyelvű könyvnyomatos, az Evangélikus Élet c. hetilap, a Lelkipásztor c. evangélikus havi folyóirat, az Új Élet c. izraelita havi lap, az Egyházi Krónika c. gör. kel. havi lap engedélyezendő.”²⁸ **További lapok, folyóiratok kiadása ezennel meg lett tiltva!**²⁹

Komárom és a Veszprém megyei pártbizottságot. Ezen felül ő vezette a gazdasági élet „operatív” irányítására 1957/1958 fordulóján felállított úgynevezett hármass bizottságot (a másik két tag Apró Antal és Friss István lett), amely 1960. januárban Államgazdasági Bizottság néven szerveződött újjá, valamint az 1957. októberben életre hívott Közgazdasági Elméleti Munkaközösséget. 1959. decemberben a Mezőgazdasági Osztály felügyeletét Fehér Lajosnak adta át.

²⁵ Nógrádi Sándor (1894. május 14. Fülek, Nógrád vármegye – 1971. január 1. Budapest) 1948. júniusban a Magyar Dolgozók Pártja alakuló kongresszusán kimaradt a Szervező Bizottságból, majd novemberben ismét a testület tagja lett. 1948. decemberben altábornagyi rangban honvédelmi miniszterhelyettesé nevezték ki, és megbízták a Honvédelmi Minisztérium akkor megalakított Politikai Főcsoportfőnöksége vezetésével. A koholt katonaperek megrendezéséhez bírósági ülnökként közvetlenül is köze volt, később őt magát is Puskin szovjet nagykövet és Farkas Mihály közbenjárása mentette meg a letartóztatástól. 1955. júliustól, immár vezérezredesi rangban, a honvédelmi miniszter első helyettese volt. 1955. decemberben tartalékkállományba helyezték, és átvette a KV Agitációs és Propaganda Osztályának vezetését. 1956. március 13-án tagja lett a Farkas Mihály ügyének kivizsgálására alakított bizottságnak. Az 1957. júniusi pártértekezleten bekerült a KB -ba. 1959. decemberben megválasztották az MŠZMP Központi Ellenőrző Bizottsága elnökévé, külföldi állomáshelyéről hivatalosan 1960. januárban hívták vissza.

²⁶ MNL OL MKS 288.f. 5/17. öe.15-16.. o.

²⁷ MNL OL MKS 288.f. 5/17. öe. 30- 34. o.

²⁸ Uo.

²⁹ Vö.: Molnár Márton (2013): Katolikus és protestáns irodalomszemlélet az 1920–1930-as években. - In: Zempléni Múzsza: társadalomtudományi és kulturális folyóirat, (13. évf.), 1. (49.) sz., 30-39. o.

Az MSZMP Intéző Bizottság 1957. május 14-i ülése

A napirend alapján egy releváns döntés született: Az Intéző Bizottság megbízta Horváth Jánost, hogy tegyen személyi javaslatot az egri érseki szék betöltésére.³⁰

Mindennek előzménye: „Grösz érsek által kezdeményezés történt, mely szerint a Vatikán be kívánja tölteni az egri érseki széket. Grösz érsek három személyre kért javaslatot. Első helyen kérve Brezamóczi Pál jelenlegi egri káptalani helynököt. Két személyre teszünk javaslatot: Hamvas Endre csanádi püspök és Brezanóczi Pál egri káptalani helynök. A kettő közül akármelyiket választja a Vatikán, nekünk megfelel. Ezek mellett még van négy személyre javaslat, akik megfelelőek egri érseknek: dr. Semsey László a budapesti központi szeminárium vicerektora dr. Várkonyi Imre, a szegedi teológia rektora, Kiss István, egri teológia rektora, dr. Bánk József, a budapesti teológia tanára.

1957. május 10.

Horváth János s.k.

Művelődésügyi Minisztérium

Egyházügyi Hivatalának elnöke³¹

Az MSZMP Intéző Bizottság 1957. május 21-i ülése

A napirend 6. pontja alapján: „Jelentés az 1957. március 5-i ülésen "Néhány egyházpolitikai kérdés rendezésére"³² hozott I.B. határozat végrehajtásával kapcsolatban.” Az előadó Horváth János volt. A korábban megvitatott és elfogadott határozat által elért eredményeket tekinti át a jelentés. Beszámol arról, hogy: végrehajtott intézkedések hatásaként az egyes egyházakkal- különösen a rom. kat, református és evangélikus egyházakkal- kapcsolatos problémák folyamatos tárgyalások útján rendeződnek. Az egyházak, különösen a rom. kat. egyház püspöki kara tárgyalóasztal mellé kényszerült és tudomásul vették, hogy az állam részéről igényelt problémák rendezése nélkül nem lehet kibontakozás.³³

Horváth Jánosnak, az Egyházügyi Hivatal elnökének jelentése 13 pontban foglalja össze az egyes területeken tett lépéseket és azok eredményeit.

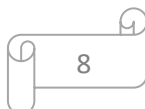
Ezek közül kiemelném a megfélemlítésre és közvetlen irányításra vonatkozókat: „3. / Az Egyházügyi Hivatal a püspöki karral hivatalosan közölte, hogy az állam nem ismeri el azokat a leváltásokat és áthelyezéseket, melyeket hozzájárulásunk nélkül október 23-a után eszközöltek. (...) 5./ Azokat az egyházi személyeket, akiket az elmozdított békepapok helyére vittek, kihelyeztettük régi helyükre. 6./ Az ellenforradalom alatt és után is ellenséges tevékenységet kifejtő reakciós papok egy része közbiztonsági őrizetben van. (...) 8./ Minden

30 MNL OL MKS 288.f. 5/25. óe. 9. o.

31 MNL OL MKS 288.f. 5/25. óe. 182. o.

32 MNL OL MKS 288.f. 5/26. óe. 1. o.

33 MNL OL MKS 288.f. 5/26. óe. 88-90. o.

püspökségre miniszteri biztost rendeltünk ki, akik ellenőrzik az egyházmegye kormányzását. (...) 11. / A református egyházban illegális tevékenységet kifejtő vezető csoportot sikerült elszigetelni, bár különböző próbálkozások ezek részéről most is észlelhetők.”³⁴

Végezetül a jelentés kitér az egyházi sajtóra, a témában még javaslatot is megfogalmazott:

„13./b. A határozatban megjelölt egyházi lapok, a katolikus egyház lapjait kivéve megjelentek. A megfelelő szerkesztőségek biztosítva vannak. Javaslat: A jelenlegi helyzetben szükségesnek tartjuk a katolikus egyház sajtójának is a megjelenését, az október előtti példányszámban és terjedelemben, "Uj Ember" hetilap 42,000 példány "Vigilia" havi folyóirat 6.000 példány, "Magyar Kurír" naponta megjelenő egy oldalas félhivatalos könyvomatós.”³⁵

Az egyházak irányítására vonatkozó határozat végrehajtása majdnem teljes eredményre vezetett, drasztikusan átalakította a lapok és folyóiratok kiadását, szerkesztőségeit, a könyvkiadást és a hitoktatást is.

Az MSZMP Intéző Bizottság 1957. május 28-i ülése

Az ülésen egyetlen az egyházakat érintő döntés született az: „Előterjesztés a katolikus urnapi körmenetekről.”³⁶ címmel. Horváth János előterjesztését Kállay Gyula miniszternek intézte, hogy engedélyezzék 1957. június 23-án a délelőtti órákban a körmenetet, mert ellenkező esetben: „belföldön és külföldön visszatetszést keltene.”³⁷

Különálló kutatás tárgyát képezhetné az ülésen elfogadott határozat, ami az egyetemi és főiskolai iskoláztatásról szól.³⁸ Az 1952-es törvény módosítását jelentő határozat ugyanis meghatározó módon kihatott a későbbi helyzetre. A kvótarendszer éppen azokat érintette, akik közül sokan elkötelezetten álltak valamely felekezet mellett. Az egyházi iskolákat már korábban bezárták, néhány kivétellel.

Az MSZMP PB 1957. augusztus 13-i ülése

A jegyzőkönyvből nyilvánvalóvá válik, hogy a következő reakciókat mi válthatta ki. „Július 16-i kelettel a Vatikánból 3 újabb dekrétum és rendelkezés érkezett, ami igen durva beavatkozás és türehetetlen állapotot jelent.”³⁹

Ennek következtében lett beterjesztve a jelentés, amit vitára bocsájtottak:

„5./ Tájékoztató jelentés a katolikus egyházban kialakult jelenlegi helyzetről.

34 Uo.

35 Uo.

36 MNL OL MKS 288.f. 5/27. óe. 199. o.

37 Uo.

38 MNL OL MKS 288.f. 5/27. óe. 103- 106. o.

39 MNL OL MKS 288.f. 5/39. óe. 79. o.

Előadó: Horváth János elvtárs.

Minden körülmények között egészen biztosra vehető, hogy a Vatikán, úgy határoz, hogy Horváth, Beresztóczy és Máté amennyiben nem mondanak le képviselői mandátumukról július, legkésőbb augusztus hónapban, akkor automatikusan ki lesznek közösítve az egyházból. A Grósz arra vállalkozik, hogy e hónap végén, de legkésőbb szeptemberben küld egy levelet a Vatikánba, amelyben vázolja majd az egyház és az állam viszonyát, hogy a kormány nem ellenezte a vallásszabadságot, sőt a hitoktatást is rendezte és megállapítja - amit az egész püspöki kar aláírta hogy a Vatikán rendelkezései zavarják ezt a viszonyt. Ebben megállapodtunk Grósszel, azonban úgy néz ki, ha újabb vatikáni intézkedés fog bekövetkezni, elállnak ennek a felterjesztésnek az elkészítésétől. Úgy ítélem meg a helyzetet, hogy ha a püspöki kar meg fogja látni, hogy a kormány erőteljesen lép fel, akkor ők is határozottan tudnak fellépni a különböző kérdésekben, de ha mi várunk, akkor ez nem jó hatással lesz. Úgy gondoljuk, hogy olyan mértékben hajtánánk végre a megfelelő intézkedéseket, amilyen mértékben megkívánja a helyzet. Feltétlenül indokoltnak tartjuk Badalik Bertalan veszprémi püspök jogkörének megvonását. Évek óta nehezíti a helyzetet Badalik és bár konkrét adatok nincsenek ezzel kapcsolatban, de úgy néz ki, hogy ő küldött ki a Vatikánnak olyan információkat, hogy mi van itt és hogy ezeket az intézkedéseket tegyék. Ez kitűnik a különböző kérdések foglalmazásából, amit csak abban az esetben lehet így megírni, ha ismerik pontosan az itteni belső dolgokat.

Kádár János elvtárs: A három békepap mire van elszánva?

Horváth János elvtárs: Vállalják a kiközösítést. Mi nekik adjuk a templomokat, továbbra is misézhetnek és megadjuk a megfelelő védelmet.

Kádár János elvtárs: A dolog az úgy áll, hogy itt kapkodás van. A püspököket magukat is felbőszíti. Tavasszal a pápa beleegyezett. Ha ki lehetne szorítani a Grósz féle feljegyzést, az nagyon nagydolog volna. Ha ehhez erőszakoskodás kell, meg kell csinálni.

Horváth János elvtárs: Ha látják, hogy mi határozottan fellépünk, ez erősíti őket.

Kádár János elvtárs: Fogadjuk el elvileg a dolgot és vigyük ki a szükség szerint, de egyelőre publikálás nélkül. Ha sikerül elérni, hogy a felterjesztést megcsinálják, akkor már kedvezőbb a helyzet. Ha, utána a pápa újra jön, akkor kezünkben van a grószék felterjesztése. A Badalik dologra a püspöki kar hogyan fog reagálni?

Horváth János elvtárs: Kötelességszerűen tiltakozni fog, de ezt nem kell komolyan venni.

Kádár János elvtárs: Akkor csináljuk meg.”⁴⁰

A vitát követően a kialakult helyzetre alkalmazva fogadták el a jelentést, ami 10 pontban foglalta össze a teendőket. A két legfontosabb pontot idézem:

„3./ sajtóban, rádióban leleolezni a Vatikán beavatkozását és kimutatni, hogy politikai nyomást akart gyakorolni. Ehhez jó erkölcsi és politikai alapunk van. (...)

10./ Azokat a békepapokat, akiket a Vatikán ebben a harcban kiközösít, támogassuk. Azokat a templomokat adjuk nekik, ahol most vannak és anyagilag az államsegélyek terhére támogassuk okét. Működjenek tovább mint papok. Ez felidézi az egyházszakadás veszélyét. Ezeket az intézkedéseket úgy kell végrehajtani; hogy azok a püspökök, akik velünk egyetértenek, de nem léphetnek fel a pápával szemben, érezzék, hogy nem okét sújtjuk és nyomjuk, hogy reájuk szárnitünk és irántuk bizalommal vagyunk.

Budapest, 1957. augusztus 3.-án. „⁴¹

Aláíró Horváth János.

Az MSZMP PB 1958. június 10-i ülése

„Előterjesztés az állam és az egyházak viszonyáról és az egyházpolitikai helyzetről.

Előadó: Horváth János elvtárs. Meghívottak: Benke Valéria,⁴² Szirmai István,⁴³ Köteles István, Péter János, Aczél György⁴⁴ és Hollós Ervin elvtársak.”⁴⁵

A részletes program a napirendben olvasható:

41 MNL OL MKS 288.f. 5/39. óe 79- 80. o.

42 Benke Valéria (1920. június 26. Gyöngyös, Tolna vármegye – 2009. június 7. Budapest) 1957. augusztusban az akkortól Magyar Rádió és Televízió nevet viselő intézmény elnökévé nevezték ki. 1958. január 28. és 1961. szeptember 13. között Münnich Ferenc kormányának művelődésügyi minisztere volt, közvetett felelősség terhelt azért, hogy hivatali ideje alatt számos, a rendszer szempontjából megbízhatatlan (X-es) származású, fiatal váltak el a továbbtanulás lehetőségétől. Ő készítette elő a már utódja, Ilku Pál alatt elfogadott 1961. évi III. törvényt az oktatásról. 1961. novemberől az MSZMP elméleti folyóirata, a Társadalmi Szemle szerkesztőbizottságát vezette, 1966-tól a szerkesztőbizottság elnöke. 1967. április 14. és 1971. május 12. között egyúttal a kollektív államfői testület, az Elnöki Tanács tagja is volt.

43 Szirmai István (1906. április 13. Zilah, Szilágy vármegye – 1969. szeptember 29. Budapest) Az MSZMP 1957. júniusi országos értekezletén beválasztották a Központi Bizottságba, 1957. júliusban a KB Agitációs és Propaganda Osztályának élére állították, de 1958. januárig még ő vezette a Tájékoztatási Hivatalt is. 1958. novemberől élete végéig ismét parlamenti képviselő volt. Az MSZMP VII. kongresszusán (1959. november 30–december 5.) a Politikai Bizottság póttagjává és a KB Titkárságának tagjává választották. Ideológiai és a kulturális KB-titkárként ő felügyelte a KB Agitációs és Propaganda Osztályát, a Tudományos és Kulturális Osztályt, a Párttörténeti Intézetet, a Népszabadság és a Társadalmi Szemle szerkesztőségét (ezen kívül a megyei pártbizottságok közül hozzá tartozott Bács-Kiskun és Csongrád), valamint ő vezette a KB mellett működő Agitációs és Propaganda Bizottságot. 1962. novemberben a PB rendes tagja lett.

44 Aczél György (1917. augusztus 31. Budapest – 1991. december 6. Budapest) 1956. november 7-e után meghívták az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának (1957. júniustól Központi Bizottság) tagjai közé. 1956. decembertől tagja volt az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottságának, 1957. júniustól 1959-ig pedig a Budapesti Végrehajtó Bizottságának. 1957. áprilisban a művészeti területekkel (színház, film, képzőművészet, zene) és a könyv-, illetve folyóirat-kiadással foglalkozó művelődésügyi miniszterhelyettes lett. 1958 februárjától a művelődésügyi miniszter első helyettese volt, e tisztében az inkább oktatáspolitikus miniszterek (Benke Valéria, 1961-től Ilku Pál) mellett hozzá tartoztak a kultúrával kapcsolatos kérdések. 1967. áprilisban került a kulturális ügyeket irányító KB-titkári székbe, 1969 márciusában megkapta mellé a KB Agitációs és Propaganda Bizottsága elnöki tisztét (1966-tól már a bizottság tagja volt), az MSZMP X. kongresszusán (1970. november 23–28.) beválasztották a Politikai Bizottságba, 1971. áprilisban ő lett a KB újonnan létrehozott Művelődéspolitikai Munkaközösségének elnöke is. Mindezek mellett 1958–1967 és 1971–1990 között országgyűlési képviselő volt.

45 MNL OL MKS 288.f. 5/82. óe. 2. o.

„A Politikai Bizottság ez állam és az egyházak viszonyáról és az egyház politikai helyzetéről készült jelentést tudomásul veszi és a javaslatokat elfogadja azzal a módosítással, hogy a megyékben Opus- Pacis szervezet ne legyen, de ki kell építeni a Béketanácsok katolikus bizottságát. Szükséges olyan, az egyházzal való együttműködés és harc kérdéseit elemző tájékoztató, mely a vezető párt és állami funkcionárius számára orientációt és perepektívát ad a további munkához, és alkalmas ez egyházak felé irányuló napi tevékenységük összehangolására. E tájékoztató tárgyalja, hogy az egyházzal való együttműködés a béke védelme, az állampolgári kötelezettségek teljesítése elvi alapján lehetséges. Sokoldalú tudományos felvilágosító munkát kell végezni a materialista világnézet győzelme érdekében, ugyanakkor kiméletlen politikai harcot kell folytatni, szükség esetén adminisztratív eszközök igénybevételével is a klerikalizmus, papi megsemmisítésére. Ennek értelméül kell kitűzni, hogy a katolikus egyház határolja el magát politikailag a Vatikán reakciós politikai vonalától. A Politikai Bizottság határozata alapján készült tájékoztatót két lépcsőben kell ismertetni: első fokon a vezető pártmunkásokkal, második lépcsőben az állami és társadalmi területeken egyházi kérdésekkel foglalkozó funkcionáriusokkal. Szükséges az egyházzal foglalkozó funkcionáriusok rendszeres megbeszélése, melyen esetenként a politikailag szilárd egyházi emberek is vegyenek részt. Kivánatos a különböző egyházi vezetők-vel az eddiginél gyakrabban eszmecserét folytatni. A Politikai Bizottság ezzel Münnich Ferenc elvtársat bizza meg. A napi kapcsolatokban miniszterhelyettesi szinten Aczél György elvtárs tartsa a kapcsolatot velük. Általában a helyi egyházi vezetőkkel állami emberek tárgyaljanak, egyes indokolt esetekben helyi pártvezetők is.

Az egyház és állam viszonyával kapcsolatos állásfoglalásunkat 1 hónapon belül a püspöki karral Münnich és Kállai elvtársak megbeszélés keretében közöljük. A Politikai Bizottság szükségesnek tartja, hogy azt a 20-25 elvtársat, akik felső, vagy középfokon állami szervek részéről egyházügyi kérdésekkel foglalkoznak vizsgálják felül. Az állami Egyházügyi hivatal vezetésével kapcsolatos személyi kérdésekről 2 héten belül javaslatot kell terjeszteni a Politikai Bizottság elé. Felelős: Szirmai István elvtárs.”⁴⁶

Az állásfoglaláshoz fontos kiegészítéseket tettek a vita során:

„Horváth János elvtárs: Szeretnék néhány, egészen rövid megjegyzést tenni. Egyik megjegyzésem az előterjesztés 3. oldalán lévőkkel kapcsolatos. Itt az egyházakban lévő 3 fő politikai áramlatról van szó és ezek a számszerű adatok a katolikus egyházakra vonatkoznak, a protestáns egyházaknál lényegesen nagyobb a békepapok száma és kevesebb a száma a reakciós papoknak.

4. oldal 4. pontjában foglalt feladatokat a társadalmi és tömegszervezeti részt illetően javasolnánk kiegészíteni azzal, hogy ott soroljuk fel a Parlamentet, a megyei és járási tanácsokat is. Eddig is van ilyen gyakorlat. Harmadik megjegyzésem az egyházi sajtóval kapcsolatos. Ez kimaradt az előterjesztésből. Általában annyit szeretnék megemlíteni, hogy az egyházi sajtó lassan, de jó irányban fejlődik. Egyre több olyan cikk jelenik meg az egyházi sajtóban, amely a szocialista építőmunkát, főleg a békemozgalmat támogatja. Megfelelő befolyást tudunk gyakorolni a lapok szerkesztőire.

Negyedik megjegyzésem a papnevelőkkel kapcsolatos. Mi javasoljuk, hogy az Egyházügyi Hivatal dolgozzon ki megfelelő, átfogó tervet az intézetek demokratizálására. Ennél az a helyzet, hogy kevés eredményt tudtunk elérni. A katolikusoknál úgyszólván semmiféle formában nem tudtunk előrejutni. Az egyházak ezeket az intézeteket elzárják és ezek tulajdonképpen a reakció igen fő bázisai, a jövő szempontjából viszont a jelentőségük igen nagy.”⁴⁷

A hozzá intézett kérdésekre így válaszolt: „A kulcspozíciók visszaszerzésével kapcsolatos feladatok között ez év végét jelölnék meg. Ez alatt az idő alatt akarjuk a hátralévő 27, - illetve ebből 5 már megoldódott, tehát 22 kulcspozíciót visszaszerezni, illetve ez alatt az idő alatt akarjuk a még fontos pozícióban lévő reakciókat eltávolítani. (...)

A Vatikántól való függetlenedés realitását mi is kitűzött célnak tekintjük. A Vatikántól való politikai befolyás visszaszorítását ki lehet tűzni reálisan. A tények is mutatják, jelei vannak annak hogy a Vatikán vonalától eltérő politikai megnyilatkozások tapasztalhatók még egyes püspökök részéről is. Pl. Gróssz legutóbbi fel-lépése a békekongresszuson egyáltalán nem felelt meg a Vatikán politikai vonalának. Bár ezek még nem átfogó, tervszerű politikának az

⁴⁷ MNL OL MKS 288.f. 5/82. őe. 21. o.

eredményei, de fokozatosan el lehet szigetelődni a Vatikántól. Véleményem szerint tehát ennek a célkitűzésnek a realitása megvan és lehet is előre menni.”⁴⁸

A vitában fontos hozzászólása volt Kádár Jánosnak is, aki az irányt szabta meg:

„Az egyházak ügyében azonos hangot és politikát kell vinni. A kép, ami kialakult, azt mutatja, hogy meglehetősen eltérő hangot visznek, maguk a pártbizottságok is tarka-barka képet mutatnak. Foglalkozni kell a kérdéssel és harcolni kell a klerikalizmus ellen. Ez nem mindig egyöntetű a pártbizottságoknál, a tanácsoknál. Ez a határozat ebben a formában nem alkalmas.

A tapasztalat szerint ugyanis voltak és talán vannak is olyan rések, ahol olyan emberek intézik az ügyeket, akik megalkusznak az egyházi reakcióval, mások pedig vadul vagdalóznak. Szükség van tehát megfelelő határozatra és szükséges ezeknek az embereknek az ügyét felülvizsgálni, meg kell nézni, kik intézik az egyházi ügyeket a legfelsőbb kulcspozíciókban. Ha ott változás szükséges, változtatni kell. (...)

Nemcsak ők támadnak. Vannak azért nekünk is szerveink, pl. a BM. is harcol. De célszerű volna ezeket is összehangolni a többi intézkedésekkel. Ne egyszerre jöjjen számukra a hideg, meg a meleg, mert nekik is van annyi joguk, hogy tudják, mit várunk tőlük. Nehogy egyidőben két ellenkező állásponttal találkozzanak a mi oldalunkról. Egy megfelelő okmányra volna tehát szükség, ami alapját adná az instruálásnak és azon kívül a mi stábunkat össze kellene rázni, alkalmassá tenni és egységes irányban kellene mindig dolgozni. (...)

Meg kell vizsgálni, hogy miben működünk együtt, milyen eszmei alapon, most kezd előtérbe lépni a szocializmus kérdése. El lehet képzelni, hogy elvi alapon együttműködünk a szocializmus érdekében. Nem a marxizmus-leninizmus szerint, hanem úgy, hogy ők alávetik magukat a társadalmi fejlődésnek, mert hiszen "ez is istentől jön" és beállnak a sorba. (...)

A mi kicsit egyenetlen harcunk következtében elvtársaink, párttagjaink, aktivistáink egy része abban a tévhitben él, hogy mi megalkudtunk az egyházzal. Nem tudom, hogy Horváth elvtárs megalkudott-e, de a Központi bizottság és a Politikai bizottság nem alkudott meg. Nekünk tehát igenis elvi alapon kell együtt harcolnunk.”⁴⁹

48 lm: 24- 25. o.

49 lm: 26- 28. o.

Látható, hogy Kádár elégedetlen a folyamatokkal, főként Horváth János munkájával. Újra meghirdeti a keményebb fellépést, a harcot. „Meg kell értetni, hogy mi a klerikalizmus ellen tűzzel, vassal, golyószóróval és börtönnel is harcolunk, mert nálunk nem klerikális tehát papi uralom van, hanem munkás-paraszt uralom. Ők ezt egyébként már tapasztalatból tudják is. A közvélemény számára azonban világos nézetet kell teremteni. Mi az, ami ellen mi nem harcolunk? A vallásos világnézet. (..)

A klerikalizmus elleni harc egységes rendszert képez, amire megvannak a megfelelő eszközeink, egészen a Belügyminisztériumig. A vallásos világnézet felszámolása, a tudományos világnézet elterjesztése is rendszeres harcot kíván meg, ami sokoldalúan folyik. De ott már a döntő szerep a kulturális szerveké. Ott is kell persze egy rendszer, ami kezdődik az iskolával és végig beletartozik minden egészen a TITT-ig.”⁵⁰

Hozzászólása végén elhangzik a verdikt: „Az Egyháziügyi Hivatal vezetésével kapcsolatban két hét múlva javaslatot kell terjeszteni a Politikai Bizottság elé.”⁵¹

A vita révén a Határozat komoly átdolgozáson ment át, ami a bizalomvesztés konkrét jele. Egy Tájékoztató is készült hozzá, ami összefoglalja a teendőket, továbbá mindazt, amit már elértek, tehát rendkívül fontos alapidokumentum a kutatási témában. Most ezt teljes egészében közlöm a Határozat helyett:

„Tájékoztató a Politikai Bizottság

1958. június 10-i, az állam és az egyházak közötti viszonyra vonatkozó határozatáról

I.

Az állam és az egyházak viszonyát a felszabadulástól egészen 1948- 1950-ig általában a politikai harc jellemezte. **A fordulat évében, amikor a párt vezetésével megszilárdult a munkásosztály hatalma** és amikor a haladó egyházi erőkkel közösen sikerült leleplezni a legreakciósabb egyházi vezetőket, mint a nép ellenségeit, olyan feltételek teremődnek meg, amelyek lehetővé tették az állam és az egyházak viszonyának rendezését. A római katolikus egyházzal 1950 nyarán kötöttük meg az egyezményt. Az egyezmény lényege abban

⁵⁰ Uo.

⁵¹ MNL OL MKS 288.f. 5/82. óe. 31. o.

áll: **az állam** biztosítja a vallásszabadságot, **az egyházak** működési lehetőségét és bizonyos anyagi támogatást ad az egyházak részére, az egyházak tiszteletben tartják az állami törvényeket, támogatják a kormány politikai törekvéseit a béke, a nemzeti erők összefogása, az életszínvonal felemelése érdekében. Megállapodás jött létre, hogy az állam és az egyházak viszonyában felmerült problémákat a jövőben tárgyalások és megegyezések útján rendezik. Az állam és az egyházak között kötött egyezmények— a megváltozott társadalmi és politikai helyzeten alapulva — új helyzetet teremtettek az állam és az egyházak viszonyában. Ennek következtében az egyházi reakció politikai vonatkozásban illegalitásba szorult. Az egyházi reakció nem léphetett fel többé nyíltan az állami és társadalmi rend ellen. A harc azonban nem szűnt meg. Csökkent ugyan a reakciós erők befolyása, de növekedett a haladó papok ereje és befolyása. Jelentős szerepet játszott az 1950-ben megalakult Katolikus Papok Békebizottsága, amelyet a párt és a kormány segítségével a leghaladóbb katolikus lelkészek hoztak létre. A Katolikus Papok Békebizottsága politikai befolyását és számszerűségét tekintve gyorsan növekedett. Szervezett erőt jelentett a katolikus egyházon belül az egyházi reakcióval szemben. Progresszív politikai állásfoglalásánál és szervezett erejénél fogva jelentős nyomást gyakorolt a püspöki karra különösen abban az irányban, hogy lojálisabb magatartást tanúsítsanak az egyház vezetői az állam iránt.

A Katolikus Papok Békebizottsága létezése és működése magában hordta az egyházszakadás veszélyét és ez is kényszerítette a püspöki kart lojálisabb magatartásra, mert a további nyílt ellenállásuk, államellenes magatartásuk azzal a veszéllyel járt volna, hogy elszigetelődnek és elvesztik papjaik és hívőik többségét. A protestáns egyházakban ez a folyamat bizonyos vonatkozásban másképpen és gyorsabban ment végbe, tekintettel arra, hogy a megegyezést követően nagyon rövid idő alatt az egyházak legfontosabb vezető állásai (püspöki és világi vezetők) haladó gondolkodású egyházi emberek kezébe kerültek és ennek birtokában a felső vezetés egyre határozottabb progresszív politikai vonalvezetése gyorsította az állam és az egyház viszonyának javulását.

Pártunk politikája jelentősebb hatással van a hívőkre, mint az egyház politikája. A társadalmi és politikai hatás megváltoztatta a vallásos embereket, ugyanakkor ők hatást gyakorolnak, a lelkészkedő papságra, magára az egész egyházra, mindenképp abban az irányban, hogy az egyházak vezetői és lelkészei találják meg a békés együttműködést, legyenek lojálisak a szocialista állammal.

Meg kell azonban állapítani, hogy az egyházi reakció nem semmisült meg és még nem szenvedett döntő vereséget. Az egyházi reakció háttérbe szorult, de befolyása jelentősebb volt mint ahogy láttuk és ahogy ellene folyt a harc. Ezt leginkább az bizonyítja, hogy az ellenforradalom alatt nagyon gyorsan talpra ugrott és megragadta az egyházi kulcspozíciókat, amelyeknek birtokában megkísérelte az egyházat az ellenforradalom szolgálatába állítani. Az ellenforradalom alatt az egyházi reakciónak nem volt elég ideje ahhoz, hogy támadását teljes egészében kibontakoztassa és az egyházakat egyházpolitikai és vallási kérdésekben mozgósítsa az ellenforradalom mellett. Fokozódott azonban az egyházi reakció támadása állami és társadalmi rendünk ellen az ellenforradalom fegyveres leverése után. Szétverte a Katolikus Papok Békebizottságát és széleskörű ellenséges politikai aktivitásba kezdett a tömegek között. Erőszakolta az egyházi szolgálatok igénybevételét, illegális gyűjtéseket rendezett, széleskörű családi látogatásokat szervezett. Az egyházi reakció támadásának célkitűzése az volt, hogy visszaszerezze az elveszített kulcspozíciókat, reakciós politikai célok megvalósítására ösztönözze az egész egyházat. Ezt a célt úgy akarta megvalósítani, és részben meg is valósította, hogy az egyes egyházakban a vezető állásban levő haladó gondolkodású egyházi embereket elbocsátották vagy kényszerrel lemondatták és helyüket reakciós egyházi személyekkel töltötték be. A katolikus egyházban Mindszenty, a református egyházban Ravasz László, az evangélikus egyházban Ordass Lajos fellépése mutatta az egyházi reakció hatalomra kerülését. Ezek a személyek az egyházon belül az ellenforradalmi erők zászlóivá lettek. Az ő rendelkezései alapján távolították el állásaikból a haladó lelkészeket.

Az egyházi reakciónak másik célkitűzése a hittanoktatás területén bontakozott ki egészében kézzelfogható formában. 1956. júniusában az általános iskolákban a hittan beiratások alkalmával az összes beíratottnak kb. 30 százaléka iratkozott hittanoktatásra. 1956. novemberben és decemberben vidéken a hittanra járók száma hirtelen felemelkedett 80—90, több helyen 100 százalékra, 1957. januárban Budapesten is hasonlóan alakult. Nyilvánvaló, hogy itt nem a tényleges vallásos meggyőződésnek „megnövekedéséről” van szó, hanem az ellenforradalmi egyházi reakció politikai tevékenységéről. Olyan helyzetet teremtettek az iskolákban, amelyben nem volt biztosítva sok helyen még az sem, hogy a kommunista szülők ne járassák gyermekeiket hittanra. Lelki és fizikai terrort alkalmaztak azokkal szemben, akik nem akartak járni hittanra.

Amilyen mértékben szerveződött és erősödött pártunk, az államhatalom, olyan mértékben indult meg a harc az egyházi reakcióval szemben. Sikerült megállítani az

egyházi reakció előretörését, majd egy sor intézkedéssel visszaszorítani a kulcspozíciókból és politikai befolyását csökkenteni.

1957. tavaszán fokozatosan megerősödtek az egyházakon belül a haladó erők és a szocialista államunkkal békésen együttműködni kívánó egyházi emberek. Megindult az egyházi békebizottságok tevékenysége és az egyházak vezetői kinyilvánították bizalmukat és támogatási készségüket a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány mellett, továbbá elítélték mindazokat a törekvéseket, amelyek az állami és társadalmi rend ellen irányultak. 1957. tavaszán az ellenforradalom alatt szétvert katolikus papi békemozgalom helyett formájában és összetételében új papi békeszervezetek jöttek létre. Megalakult Opus—Pacis néven az Országos Béketanáccsal együttműködő, de szervezetileg önálló katolikus békeszerv, melynek vezetését főleg a püspöki kar tartja kezében. Részt vesznek benne a régi katolikus békebizottság volt vezetői, de szerepük bizonyos vonatkozásban háttérbe van szorítva. Az Opus—Pacisban a püspökök részvétele hivatalos egyházi álláspontot fejezi ki a béke kérdésében, ennél fogva a katolikus békemozgalom szélesítését jelenti, másrészt azonban a püspökök részvétele csökkenti és fékezi a következetesebb és határozottabb papi békemozgalmi tevékenységet. Az Opus—Pacisnak nincsenek vidéki szervei, csak egy országos intézőbizottság működik, amely elégséges arra, — megfelelő irányítás alatt — hogy reprezentálja a katolikus egyház, a püspöki kar állásfoglalásait a béke kérdésében.

Az Opus—Pacissal egy időben megalakult az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága, amelynek tagjai az Opus—Pacisnak is tagjai. Az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága szervezetileg az Országos Béketanács-hoz tartozik és annak irányítása alatt végzi tevékenységét. Ebben a szervezetben nagyobb szerepük van a régi békepapoknak. A püspöki karnak sikerült eddig megakadályoznia, hogy a Katolikus Bizottság előtérbe kerüljön és intenzív békemozgalmi tevékenységet fejtsen ki. A katolikus papi békemozgalom szempontjából szükséges, hogy a Katolikus Bizottság a jövőben előtérbe kerüljön és lényegesen nagyobb szerepet játsszon a papi békemozgalomban. Szükséges, hogy a közeljövőben megszervezzük közigazgatási megyénként az Országos Béketanács Katolikus Bizottságának megyei szerveit, valamint újságot adjunk ezen a bizottságon keresztül a leghaladóbb katolikus lelkészek kezébe. Ez azt jelenti, hogy újra szervezett erőt fog jelenteni a leghaladóbb katolikus lelkészek csoportja és kiküszöbölve a régi Katolikus Papok Békebizottsága szektás hibáit, intenzívebbé tudjuk tenni az egyházon belül a reakció elleni harcot és tovább tudjuk javítani az állam és az egyház közötti együttműködést.

Pártszervezeteink a klerikális reakció politikai tömegmunkájára eddig még nem figyeltek fel kellőképpen. Lényegében politikai harc az egyház politikai tömegbefolyása ellen nem folyik. Nagyon sok helyen összekeverik a klerikális reakció elleni politikai harcot a világnézeti ideológiai harccal. A klerikális reakció politikai ellenségünk, mert a munkáshatalom ellen tör, olyan politikát képvisel és terjeszt, amely közvetlenül vagy közvetve állami és társadalmi rendünk megdöntésére irányul. A klerikális reakció elleni politikai harc lényegében azonos a szocialista államunk minden politikai ellenségével folytatott harccal. A klerikális reakciót politikailag le kell lepleznünk, mint a nép, következésképpen a vallásos tömegek ellenségét, el kell szigetelnünk és az ellene folytatott harcban az adminisztratív eszközöket is alkalmazni kell. A klerikális reakció elleni harcba be kell vonnunk a haladó lelkészek mellett a vallásos dolgozó tömegeket is. Ebben a harcban nem a vallásos ideológiáról és a vallásszabadságról van szó. A klerikális reakció elleni harc a szocialista hatalom megvédéséért folytatott harc.

A vallás mint ideológia elleni harc során számolnunk kell azzal, hogy a hívő tömegek vallásos meggyőződését nem lehet adminisztratív intézkedésekkel vagy sértő módon, vallásos érzelmeiket kigúnyolva, máról holnapra megszüntetni. Ezen a téren a legeredményesebb tevékenység a türelmes, körültekintő nevelő munka. Abból kell kiindulni, hogy amilyen mértékben terjed a dialektikus materialista világnézet, ugyanolyan mértékben szorulnak háttérbe a különböző más világnézetek, közöttük a vallásos világnézet is. Tehát mindenek előtt a dialektikus materialista világnézet terjesztésével, természettudományos ismeretterjesztő előadásokkal, továbbá iskolákon, kiállításokon, rádión, filmekben, színházon stb. keresztül propagáljuk a mi ideológiánkat. Meg kell magyaráznunk a vallásos tömegeknek, hogy a mi ideológiánk az egyedüli tudományos és haladó világnézet, hogy ez a világnézet a jobb életért, a szocializmusért folytatott harc fegyvere.

II.

Az állam és az egyházak közötti együttműködés elvi alapjai

Mivel az egyházak a szocializmus körülményei között is hosszú ideig létezni fognak, szükséges a szocialista állam és a különböző egyházak közötti együttműködés. Az együttműködés azért is szükséges, mert az állam és az egyház közötti harc rendkívül sok erőt és figyelmet von el a szocialista építő munkából és ez számunkra semmiképp sem előnyös. Az egyházak számára sem előnyös a harc, mert szükségszerűen olyan korlátozó intézkedések alkalmazásához vezetne, amelyekből az egyháznak haszna nem származna.

Az állam és az egyházaik közötti együttműködés **lehetséges**, mert a szocialista állammal való jó viszony megteremtésére lehet készíteni az egyházakat a következő tényezők hatása alapján:

- a) A társadalmi fejlődés törvényszerűségei hatnak bizonyos egyházi körökre is. Jelenleg olyan történelmi és társadalmi fordulóponton van a világ, amikor a szocializmus már világrendszerre vált és a munkásosztály hatalomra került egy sor országban, vezeti a szocialista társadalom felépítését. A szocialista országokban, hazánkban is az egyházak az előtt a kérdés előtt állnak, hogy vagy megpróbálnak harcolni a munkásosztály hatalma ellen, vagy támogatják a munkásosztályt a szocialista építőmunkában. Az egyházakban és az egyházi vezetők között a haladó gondolkodású személyek, akiknek tábora napról napra növekszik, képezik alapját azoknak az erőknél, amelyek már értik a társadalmi fejlődés törvényeit és levonták a megfelelő következtetéseket: úgy döntöttek az egyház fennmaradása, egysége érdekében, hogy támogatják a munkásosztály hatalmát, a szocialista építőmunkát.
- b) Pártunk és kormányunk szocializmust építő politikája a hívő tömegek támogatását is bírja és ez lojális magatartásra készít bizonyos egyházi embereket. A hívő tömegek érdekeltek a szocializmusfelépítésében. Ezért nem állhatnak ki lelkészek a hívő tömegek elé a kapitalista állami és társadalmi rend programjával, mert a dolgozó vallásos emberek elfordulnának attól a lelkésztől vagy egyháztól, amely ilyen programmal lépne fel.
- c) Az állam és az egyház együttműködése kirekeszti magából az egyházi reakciót. Nem is lehet jó és zavartalan az állam és az egyház közötti viszony, ha — közösen a lojális felfogású egyházi emberekkel — nem folytatunk fokozottabb ütemű harcot az egyházi reakció ellen. Az egyházi reakció elleni harc azt jelenti, hogy az egyházi intézményekben megbúvó, az egyházat és a vallást államellenes politikai célokra felhasználó lelkészeket politikailag leleplezzük, elszigeteljük és kiszorítjuk a hatalmi pozíciókból. A haladó egyházi erőknél ehhez a harcához messzemenő állami és társadalmi támogatást adunk, mert ez megfelel a nép érdekeinek, megfelel a vallásos érzelmű dolgozók érdekeinek.

Az állam és az egyházak közötti viszony alapelvei:

1. Az egyházak egyre határozottabban támogassák a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendjét, a szocializmus építését.

- a) Az állami törvények betartására, szocialista hazánk szeretetére neveljék a hívő tömegeket.
- b) Tevékenyen működjenek közre a világbéke biztosításáért folyó harcban a nemzetközi békemozgalom támogatójaként a népek közötti barátság eszméje alapján.

Az államhatalom biztosítja a vallásszabadságot, anyagi támogatást ad az egyházaknak, ezzel lehetővé téve működésüket. Az egyházak támogassák a szocialista építőmunkát, mert ez a híveiknek is érdekében áll. Ennek gyakorlati megvalósítása már nagyon sok vonatkozásban kialakult és létrejöttek azok a formák, amelyek ezt kifejezik. Az egyházi személyek szerepe a Hazafias Népfrontban, a Béketanácsban, vagy az egyházi békebizottságok fellépései ezt elég jól bizonyítják. Az egyházi személyek parlamenti és a helyi tanácsokban való fellépése ugyancsak jó kifejezője annak, hogy a politikai együttműködés reális valóság. Ezen a téren még sok javítani való van, de a fejlődés iránya megfelelő.

2. Az egyházon belül is folyjék harc az egyházi reakció ellen. Az **egyházak vezetői** politikailag lépjenek fel az állami és az egyházi törvényeknek megfelelően a reakciós egyházi személyekkel szemben.

3. A katolikus egyházban vannak már olyan elemek, akik határozottan akarják — ebben érdekeltek is — a Vatikántól való fokozatos politikai eltávolodást. Erősíteni és támogatni kell ezeket az erőket, ugyanakkor fokozatosan, de egyre határozottabban kell igényelni az egyház vezetőitől is a politikai eltávolodást a Vatikántól.

4. A leghaladóbb papokat fokozatosan be lehet kapcsolni a különböző társadalmi és tömegszervezetekbe, ezen keresztül is mozgósítani az állam és egyházak együttműködésének támogatására és az egyházi reakció elleni harcra. (Országgyűlés, megyei és helyi tanácsok, Hazafias Népfront, a Magyar Szovjet Baráti Társaság, békebizottságok.)

5. **A katolikus békepapokat meg kell szervezni**, mert csak így képesek egységesen és határozottan fellépni és megfelelő hatást gyakorolni a püspöki karra, ezzel erősíteni az állam és az egyház közötti együttműködést.

III.

Feladatok

1. Vissza kell szerezni azokat a kulcspozíciókat, amelyeket az ellenforradalom következtében még az egyházi reakció tart a kezében. Újabb, jelentős kulcspozíciókba haladó gondolkodású

és lojális egyházi személyeket kell bejuttatni, főleg püspöki, püspökhelyettesi és esperesi tisztségekbe. A megüresedő püspöki és más vezető állásba kizárólag lojális egyházi emberek kerülhetnek.

2. Megszerkeszteni és kiadni az Elnöki Tanács 22. sz. törvényerejű rendeletének végrehajtási utasítását. Ebben fokozottabb mértékben érvényesítsük az állam jogait és biztosítsunk lehetőséget arra, hogy a jelentősebb és anyagilag jól jövedelmező állásokból mindinkább kiszoríthassuk a reakciós személyeket, beleértve az egyházi lapok szerkesztőit is.

Az állam és az egyházak közötti hasznos együttműködés szempontjából szükséges a hívő tömegek bevonása az egyházi reakció elleni harcba. A hívő tömegek bevonása meggyorsítja és erőteljesebbé teszi az egyházi reakció teljes elszigetelését és felszámolását.

Az egyházi reakció elleni harcnak mindig figyelembe kell vennie a hívő tömegek érzelmeit. A politikai leleplezést kombinálni kell a helyes adminisztratív intézkedésekkel. Kerülni kell a durva, a hívő tömegek vallási érzelmeit sértő módszereket. A megyei pártbizottságok és a megyei tanácsok politikailag leplezzék le a reakciós papokat és püspököket a hívő tömegek előtt, mint a rendszer és a nép ellenségeit. Arra kell törekedni, hogy a hívők maguk kérjék a felsőbb egyházi hatóságokat a reakciós papok eltávolítására.

Az Egyházügyi Hivatal, a Belügyminisztérium adjon konkrét segítséget és adatokat a megyei pártbizottságok és tanácsok részére.

Az Egyházügyi Hivatal biztosítsa, hogy az Opus—Pacis vezetése, annak politikai vonala megnyugtató módon a kezünkben legyen.

Növelni kell a Katolikus Békebizottság szerepét és tekintélyét. A leghaladóbb békepapokat a katolikus békebizottságokban megyeileg is meg kell szervezni. Az Opus—Pacisnak is ez legyen a magja és hatóereje.

Megindítandó egy katolikus, kéthetenként megjelenő békemozgalmi lap 10 000 példányban. A lap az Országos Béketanács Katolikus Bizottságának kiadásában jelenjék meg.

Az egyházak az ifjúsággal kizárólag az iskolai hitoktatás keretében, a vonatkozó MT határozatban előírtaknak megfelelően, valamint elsőáldozás, bérnálás és konfirmáció keretében foglalkozhatnak. **Az ifjúsággal való minden más** (sport, vetítés, énekkar, iskoláskívüli hittan stb.) foglalkozás megengedhetetlen.

A lelkeszek rendszeres politikai nevelését a békemozgalom keretén belül kell megszervezni, kidolgozott terv alapján tartott előadások, viták és gyűlések formájában. Az előadásokat az országosan ismert békepapok tartásák. A Szovjetunióban járt egyházi küldöttség beszámoló előadásait és újságcikkeit ebből a szempontból maximálisan fel kell használni.”⁵²

A Tájékoztató megfogalmazása mindenben követi Kádár János vitában elmondott álláspontját, mintegy annak kodifikált leirata. Rendkívül fontos összefoglalása a teendőknek és az elvégzett munkának.

Összegzés

Az utolsóként idézett Tájékoztatóval lezárult egy szakasza a kiépülő kádári diktatúra egyházpolitikájának. Minden út ebbe az irányba vezetett és innen indul a folytatás, a hiányosságok korrigálása. Az bizonyos, hogy a korábbi bizonytalankodást felváltja majd a határozottabb fellépés, amelynek egyik jele Grósz érsek meghurcolása lesz. Értsen mindenki belőle, hogy itt más metódus fog érvényesülni.

Az elemzett jegyzőkönyvek által betekintést nyerhettünk a kommunista állam működésébe, a terror és megtorlás módszertanába. Az előszóban megfogalmazott intézkedések összhangban állnak azokkal a célokkal, amit a párt vezető testületei megfogalmaztak. Ugyanannak az érdekek különféle változatai, mégis érzékelhető a radikalizmus irányába való elmozdulás.

Az egyházi sajtó teljes ellenőrzése a szerkesztőségeken keresztül, anyagi ellehetetlenítése a kiadóknak, ellenséges propaganda megszervezése. Különösen erőteljesen érvényesült mindez a katolikus egyház tekintetében. A iskolák államosítása, a hittanoktatás betiltása, a felsőoktatási törvényben lefektetett kvóták mind- mind a keresztény értelmiség megtörését voltak hivatva szolgálni.

A manipulációk sora, amelyben előretolt ék szerepét töltötte be a békepapi mozgalom. A reakciónak titulált papok, lelkeszek, egyházi személyek elmozdítása, internálása vagy börtönbe küldése még azokat is megfélemlítette, akik szerették volna megőrizni hitüket, hagyományaikat. Kiépült a létrontás rendszere, ahogy Hamvas Béla fogalmazott, és mindannyian benne voltak a pácban.

Összehangolt, megtervezett és végrehajtott egyházüldözés ment végbe 1956-ot követően is, amelynek korabeli dokumentumai, tanúi a bemutatott jegyzőkönyvek.

52 MNL OL MKS 288.f. 5/82. 6e.73-75.

FELDOLGOZOTT AKTÁK, JEGYZŐKÖNYVEK

- 1) MNL OL MKS 288.f. 5/3. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottság 1956. november 21-i üléséről (5 o.)
- 2) MNL OL MKS 288.f. 5/4. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottság 1956. november 23-i üléséről (2 o.)
- 3) MNL OL MKS 288.f. 5/10. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottság 1956. december 23-án tartott üléséről (14 o.)
- 4) MNL OL MKS 288.f. 5/17. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottság 1957. március 05-i üléséről (16 o.)
- 5) MNL OL MKS 288.f. 5/25. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottság 1957. május 14-i üléséről (3 o.)
- 6) MNL OL MKS 288.f. 5/26. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottság 1957. május 21-i üléséről (15 o.)
- 7) MNL OL MKS 288.f. 5/27. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottság 1957. május 28-i üléséről (8 o.)
- 8) MNL OL MKS 288.f. 5/39. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1957. augusztus 13-i üléséről (7 o.)
- 9) MNL OL MKS 288.f. 5/82. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1958. június 10-i üléséről (13 o.)

Előterjesztés az állam és az egyházak viszonyáról: 1958. június 03. (12 o.)
- 10) MNL OL MKS 288.f. 5/87. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1958. július 22-i üléséről (31 o.)
- 11) MNL OL MKS 288.f. 5/102. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1958. november 05-én megtartott üléséről (16 o.)

- 12) MNL OL MKS 288.f. 5/119. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1959. február 24-i üléséről (17 o.)
- 13) MNL OL MKS 288.f. 5/145. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB1959. augusztus 18-i üléséről (23 o.)
- 14) MNL OL MKS 288.f. 5/148. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB1959. szeptember 08-i üléséről (11 o.)
- 15) MNL OL MKS 288.f. 5/152. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1959. október 13-án megtartott üléséről (3 o.)
- 16) MNL OL MKS 288.f. 5/153. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1959. október 20-án megtartott üléséről (3 o.)
- 17) MNL OL MKS 288.f. 5/154. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1959. október 27-én megtartott üléséről (38 o.)
- 18) MNL OL MKS 288.f. 5/155. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1959. november 03-án megtartott üléséről (3 o.)
- 19) MNL OL MKS 288.f. 7/63. őe. Jegyzőkönyv az Titkárság 1959. november 03-án megtartott üléséről (5 o.)
- 20) MNL OL MKS 288.f. 5/156. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1959. november 10-én megtartott üléséről (24 o.)
- 21) MNL OL MKS 288.f. 5/185. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1960. május 31-én megtartott üléséről (34 o.)
- 22) MNL OL MKS 288.f. 5/354. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1964. december 15-én tartott üléséről (15 o.)
- 23) MNL OL MKS 288.f. 5/409. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1966. november 15-én tartott üléséről (16 o.)
- 24) MNL OL MKS 288.f. 5/413. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1966. december 27-én tartott üléséről (10 o.)

- 25) MNL OL MKS 288.f. 7/297. őe. Jegyzőkönyv az Titkárság 1968. február 12-én megtartott üléséről (12 o.)
- 26) MNL OL MKS 288.f. 5/452. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1968. április 02-án tartott üléséről (5 o.)
- 27) MNL OL MKS 288.f. 7/300. őe. Jegyzőkönyv a Titkárság 1968. április 08-án megtartott üléséről (6 o.)
- 28) MNL OL MKS 288.f. 5/506. őe. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1969. december 02-án tartott üléséről (3 o.)